

Prema cjelovitom i integrativnom modelu religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Emina Abrahamsdotter

Religijsko obrazovanje je postalo dio bosansko-hercegovačkog sistema državnih škola u potpunosti. Nikada nije bilo javne debate i ni roditeljima ni učenicima nije nikada pružena prilika da otvoreno rasprave prednosti i mane trenutnog modela jednoreligijskog podučavanja. Pored nedostatka javne debate, provedeno je jako malo istraživanja u ovom području. Šest studija o javnim politikama u oblasti religijskog obrazovanja u sklopu *Programa podrške istraživanjima u oblasti javnih politika* koji je organizirao Fond otvoreno društvo u Bosni i Hercegovini čine dobar doprinos ovom veoma bitnom pitanju.

Trenutni model konfesionalnog religijskog obrazovanja mora se ponovno razmotriti i o njemu se mora kritički raspravljati. Moraju se voditi diskusije o drugim mogućim modelima koji se moraju predstaviti da bi se našla najbolja moguća rješenja koja odgovaraju bosansko-hercegovačkom kontekstu koji karakterizira pluralnost vjerovanja i životnih stilova. Sve bitne interesne grupe kao što su roditelji, učenici, učitelji, političari, NVO-i moraju biti uključeni u debatu i moralo bi ih se saslušati. Ovaj sažetak politike ima za cilj doprinijeti toj debati, te predlaže kako ostvariti integrativno i cjelovito religijsko obrazovanje za sve učenike u Bosni i Hercegovini. Sadržaj ove studije o javnim politikama se primarno bazira na empirijskim rezultatima studije o javnim politikama *Preispitivanje modela religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*¹.

Integracija ili podjela?

Ja sada živim u Banja Luci, ali šta ako želim da se preselim u Cazin, moj prijeratni dom? Kako da odvedem svoju kćerku tamo kada znam da joj škola neće omogućiti religijsko obrazovanje ili da će ona biti jedina koja ga neće pohađati?"

Kad sam bila mala išla sam u Crkvu . . . išli smo s ljubavlju i imali smo druženje, a vjerske zajednice su bile mnogo aktivnije . . . danas je prezasićenje. Moje dijete je nakon što je dobio sve sakramente prestao da ide (u Crkvu), nisam ga mogla natjerati jer nije htio, ništa ga nije privlačilo."

"Da, mislim da to (vjeronauka) pravi zidove na negativan način"

*"Evidentno je da djeca ne znaju ništa o drugim religijama i mislim da to nije dobro. Zašto? Zato što živimo u multinacionalnom i multikonfesionalnom sustavu i djecu treba odgajati u tome da je ljepota u našim različitostima, a i da se ima više znanja. Evo na primjer, jedan je učenik opsovao Boga pa kaže "Nisam ja učiteljice opsovao Boga, opsovao sam Allaha". Je li žalosno da dijete ima 70 sati vjeronauke a da ne zna da je Bog jednako Allah?" **

Pružanje religijskog obrazovanja iz čisto konfesionalne perspektive predstavlja niz izazova, od kojih se jedan od glavnih odnosi na pitanje integracije, mira i suživota. Pitanje koje se ovdje postavlja jeste da li trenutni model koji je isključiv po svojoj prirodi doprinosi integraciji ili podjeli učenika i naroda u državi. Uzimajući u obzir nedavni sukob u zemlji, čini se da je ovo pitanje jedno od najbitnijih. Znajući činjenicu da vjerska pripadnost predstavlja glavnu liniju podjele među narodima, želim ukazati na to da je konfesionalno religijsko obrazovanje jedna od najvećih razarajućih sila utkanih u sistem javnog školstva. Zašto je to tako?

Kao prvo, konfesionalno religijsko obrazovanje spriječava susret i izgradnju odnosa među ljudima. Ove dvije glavne ideje su dobro izražene u djelima Johna Paula Lederacha, poznatog mirotvorca, kao ključne tačke u dijalogu i pomirenju². Kada počne čas religijskog obrazovanja, učenici se dijele po vjerskim linijama.

Sažetak

Konfesionalni model religijskog obrazovanja u bosansko-hercegovačkim državnim školama je jedna od najsnažnijih razarajućih sila u obrazovnom sistemu. Da li je takav sistem podučavanja o religiji odgovarajući za okolnosti u Bosni i Hercegovini? Ja ne vjerujem da jeste. Kao što je preporučeno u ovom sažetku, trenutni model se mora ponovno razmotriti i moraju se tražiti nova rješenja i nove perspektive. Religijsko obrazovanje mora se zasnivati na cjelovitom pristupu i mora poticati integraciju i mir. Ovo je možda težak zadatak, ali on je ključan za budućnost zemlje.

* Stavovi roditelja

¹ Abrahamsdotter, Emina, *Preispitivanje modela religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*, 2009.

² Ledearch, John Paul, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, 1997

Oni koji nisu opredijeljeni ni za jednu od većih vjerskih tradicija u Bosni i Hercegovini ostaju izvan učionice. Državne škole moraju pružiti mogućnost i prostor svim učenicima da iznesu svoje poglede i osjećanja, ali i da upoznaju svijet vjerske raznolikosti koji je prisutan u zemlji i svijetu. Susretanje je ključno za izgradnju odnosa kao osnove za dugotrajni mir. Kroz odnose ljudi razvijaju istinsko međusobno razumijevanje i toleranciju. Nastavni plan, uključujući i religijsko obrazovanje, mora stvoriti prostor koji će ohrabrivati susret i izgradnju odnosa kao osnovu za održivi mir i integraciju. Kao drugo, trenutni model religijskog obrazovanja zasnovan je na podučavanju o određenim vjerskim doktrinama i istinama, i izričito ili implicitno (re)konstruiše sliku o Drugom. Baš kao što je to bio slučaj sa ateističkim gledištima nametnutim učenicima u bivšoj Jugoslaviji, isto tako se religijsko obrazovanje nameće učenicima danas. Takav pristup ne uzima u obzir raznolikost i složenost u kojoj svi mi živimo, niti pluralnost naših identiteta. Državne škole moraju pružiti učenicima priliku da istražuju ovu pluralnost i da razviju osjećaj za vlastiti identitet. Kao što Robert Jackson tvrdi, religijsko obrazovanje se ne smije shvatiti kao „definirano utvrđenim obimom znanja, već kao niz egzistencijalnih i društvenih rasprava u kojima se ohrabruje učešće učenika.”³

Religijsko obrazovanje je organizirano drugačije u različitim državama. Sjedinjene Američke Države imaju nekonfesionalni model podučavanja o religiji, dok Njemačka ima konfesionalni model. Koji model najviše odgovara određenom društvu umnogome zavisi od njegovog političkog i društvenog konteksta. Bosna i Hercegovina je historijski bila multireligijsko društvo i zbog nedavnog konflikta je ključno razviti model koji će dodatno ojačati dugu tradiciju suživota, razumijevanja i tolerancije jednih prema drugima. Stoga je izuzetno bitno kako se podučava o religiji.

Cjelovito religijsko obrazovanje

Kao što je istaknuto, trenutni model jednoreligijskog podučavanja je isključiv, redukcionistički i doktrinarni po svojoj prirodi. Ono što je umjesto njega potrebno je cjelovita perspektiva, t.j. „alternativa, kritički pogled na svijet koji smatra da su sve pojave, svo postojanje, u suštini međusobno povezani.”⁴ Znanje o religiji se često tretira kao da je odvojeno od drugih oblika znanja. Ne ohrabruje dijalog i raznolikost perspektiva. Četiri osnovna stuba znanja koje predlaže UNESCO u publikaciji *Sposobnost učenja: Naše skriveno blago*⁵ čine osnovu na kojoj bi religijsko obrazovanje trebalo počivati. Ovi stubovi, predstavljeni u tabeli, su *učenje da bi se postiglo znanje, učenje da bi se djelovalo, učenje kako bi se živjelo zajedno i učenje za čitav život*.

³ Jackson, Robert, *Rethinking Religious Education and Plurality: Issues in diversity and pedagogy*, 2004

⁴ Schreiner, Peter, *Contributions to Holistic Education from Different Theories in Holistic Education Resource Book: Learning and Teaching in an Ecumenical Context*, 2005

⁵ Delors, Jacques, *Learning: The Treasure Within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century*, 1996.

Osnovni stubovi obrazovanja prema UNESCO-u	Objašnjenje
Učenje da bi se postiglo znanje	Učenje <i>da bi se postiglo znanje</i> ne tiče se usvajanja određene količine određenih podataka, već sticanja vještina za ovladavanje znanjem.
Učenje da bi se djelovalo	Učenje <i>da bi se djelovalo</i> odnosi se na razvoj životnih vještina kao što su vještine komuniciranja, sposobnost rada u timu, vještine rješavanja problema i vještine upravljanja sukobima.
Učenje kako bi se živjelo zajedno	Učenje <i>kako bi se živjelo zajedno</i> uključuje otkrivanje drugih i djelovanje ka zajedničkim ciljevima. Ovo znači da neko mora prvo upoznati sebe prije nego postane sposoban da razumije druge, ali isto tako, razumijevanje drugih veoma doprinosi sopstvenom razvoju.
Učenje za čitav život	Učenje <i>za čitav život</i> znači da bi obrazovanje trebalo ohrabrivati individualno, kritičko razmišljanje i pomoći učenicima i učenicama da stvore vlastite sudove. Samo će ovako pojedinac i pojedinka biti sposobni da odrede šta je ispravno uraditi u određenim situacijama. Ovo se, također, odnosi na naš odnos sa zajednicom.

Sve u svemu, mogli bismo reći da se nijedan od stubova obrazovanja ne primjenjuje u religijskom obrazovanju. Ovo se mora promijeniti pošto do bro religijsko obrazovanje predstavlja put ka toleranciji, miru i stabilnosti u Bosni i Hercegovini. Cjelovito obrazovanje također uključuje pedagoške vještine nastavnika koji će organizirati religijsko obrazovanje tako da praktično primjenjuju ova četiri stuba. U ovom trenutku, vještine podučavanja nastavnika religijskog obrazovanja su veoma izmiješane i izvan kontrole i uticaja uprave škole. Takvo rješenje predstavlja veliki problem pošto nije moguće težiti zajedničkim standardima koji su primjenjivi na sve nastavnike, uključujući i nastavnike religijskog obrazovanja. U ovom smislu su od velike koristi tzv. *Toledo načela o podučavanju o religijama i vjerovanjima u javnim školama*⁶ koja su razvijena kako bi se "doprinijelo poboljšanom shvatanju rastuće vjerske raznolikosti svijeta i rastućeg prisustva vjere u javnoj sferi. Njihova osnova zasniva se na dva suštinska principa: prvom, da postoji pozitivna vrijednost u podučavanju koje naglašava poštovanje *svačijih* prava na slobodu vjeroispovijesti i vjerovanja, i drugom, da podučavanje o religijama i vjerovanjima može umanjiti štetne nesporazume i stereotipe" (Toledo vodeća načela 2007, str. 2).

Slobodan izbor ili nametanje?

"On (roditelj) dobija formular koji mora popuniti i potpisati. Možete zamisliti koliko je to teško za roditelja koji nema prethodno iskustvo (sa vjeronaukom) i koji nema mogućnost dalje rasprave po ovom pitanju. Svi roditelji uzimaju formular i potpisuju ga u tišini, čak ne pitajući dijete ... Ovo nije pošteno prema roditeljima. A većina roditelja si postavlja glavno pitanje: "Hoće li moje dijete ostati samo ukoliko ne pristanem na vjeronauku?"

"Škola ne organizuje alternativne aktivnosti za djecu koja ne pohađaju vjeronauk, a škola se uvijek izvlači . . . Socijalna inkluzija je bitna, da su sva djeca uključena."

*"Oni (vjerske zajednice) podržavaju podojele, uplicu se u politiku i drustvene tjeckove. Pohadjanje vjeronauka se uvjetuje pricescem u Crkvi. Nije dovoljno ici u Crkvu vec i na vjeronauk u skoli i mislim da je to svojevrsni pritisak." **

Pitanje izbora u vezi sa religijskim obrazovanjem je veoma problematično. U Republici Srpskoj religijsko obrazovanje je obavezno za učenike pravoslavne vjeroispovijesti kroz čitavu osnovnu školu. U Federaciji Bosne i Hercegovine predmet je izborni - obavezan, što znači da ga učenik mora pohađati do kraja osnovne škole, kada roditelj jednom da saglasnost. Istraživanje javne politike u oblasti religijskog *Preispitivanje modela religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*⁷ pokazuje da je izbor roditelja izrazito ograničen na nekoliko načina.

Identificirana su četiri problema: (1) učenicima se ne pruža smisljena alternativa, (2) roditeljima se ne pružaju informacije o suštini religijskog obrazovanja, (3) roditelji nemaju nikakav ili imaju ograničen uticaj na predmet i (4) roditelji su izloženi pritisku iz njihovog društvenog okruženja prilikom odabira religijskog obrazovanja. U RS-u roditeljima nije data mogućnost odabira i svi sagovornici su se izrazito usprotivili takvom pristupu. Roditelji u FBiH donose formalnu odluku tako što popunjavaju i potpisuju obrazac, dajući tako svoj pristanak da dijete pohađa časove religijskog obrazovanja.

Kultura religija: Prema integrativnom religijskom obrazovanju

"... ne bi bilo loše da uče i o svim religijama . . . nikad se ne zna gdje ga put može odvesti . . . pozitivno je da ima znanje."

Ja bih to (Kulturu religija) podržala. Zato da djeca znaju, da uče, pa jel' škola za znanje . . . Podržala bih to zbog znanja, a da ima religiju u svojoj vjerskoj zajednici, i zbog mira u zemlji."

*"... to (Kultura religija) je dobro, gledaj, ako hoćeš multietničku Bosnu onda je to važno. Ja bih bio najsretniji da djeca sve znaju." **

Mnogi od gore spomenutih argumenata ukazuju na to da tvorci politika moraju ponovno razmotriti trenutni model religijskog obrazovanja. Mora se otvoriti javna debata i sve interesne strane koje zanima religija moraju biti uključene. Prilikom razmatranja novih perspektiva u vezi sa pitanjem kako podučavati o religiji, tvorci politika bi trebalo da uzmu u obzir slijedeće: stajališta roditelja,

⁶ ODIHR Advisory Council of experts on freedom of religion or belief, *Toledo Guiding Principles on Teaching About Religions and Beliefs in Public Schools*, 2007

Emina Abrahamsdotter

je Magistar politologije sa Univerzitetat u Lundu, Svedska i polaznica postdiplomskog studija *Religijske studije* pri Centru za interdisciplinarne postdiplomske studije u Sarajevu. Teme istraživačkih radova su: etnički konflikt na Kosovu, ulogu UN-a u unutar državnim konfliktima i rodna analiza hadisa. Objavljivala članke na temu Islam i rodna ravnopravnost u Svedskoj. Radila u Svedskom Zavodu za Migracije, Medjunarodnoj konfederaciji sindikata, Medjunarodnom Centru Olof Palme, a trenutno angažovana kao konsultantica od strane UNIFEM-a.

principe cjelovitog obrazovanja i budućnost mira i stabilnosti u državi. Empirijski rezultati moje studije politike pokazuju da svi roditelji sagovornici podržavaju uvođenje Kulture religija, inkluzivnog religijskog obrazovanja, koja bi omogućila učenicima da uče o svim vjerskim tradicijama iz raznih perspektiva. Prema mišljenju roditelja takav bi pristup religijskom obrazovanju njegovao demokratiju, mir i suživot u pluralnom društvu i smanjio vjerske/etničke sukobe i segregaciju. Međutim, veliko protivljenje uvođenju Kulture religija u škole ne dolazi od strane roditelja već od vjerskih zajednica.

Prilikom ponovnog razmatranja religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini tvorci politika bi trebalo da uključe slijedeće smjernice:

- **Započeti i otvoriti javnu debatu.** Dobre odluke se uvijek zasnivaju na širokom obimu perspektiva i mišljenja. Od ključnog je značaja saslušati stajališta roditelja i učenika. Uključivanje odgovarajućih NVO-a i vjerskih zajednica bi, također, bilo korisno.
- **Pružiti podršku detaljnijem istraživanju i analizi u tom području.** Kao što je to ranije navedeno, postoji nedostatak istraživanja i analiza o religijskom obrazovanju u državi. Više empirijskih rezultata bi olakšalo razvoj strategija i donošenje odluka u vezi sa religijskim obrazovanjem.
- **Ne dopustiti vjerskim zajednicama da preuzmu kontrolu nad pitanjem religijskog obrazovanja.** Iako je bitno saslušati stajališta vjerskih zajednica, puna odgovornost i kontrola moraju ostati u rukama tvoraca politika. Ovo znači da odluke o organiziranju religijskog obrazovanja moraju uzeti u obzir interese građana, a ne samo interese vjerskih zajednica.
- **Donositi odluke koje će jačati integraciju države i suzbijati segregaciju i podjelu.** Trenutno religijsko obrazovanje je jedna od najvećih razarajućih sila u sistemu javnog školstva. Sve političke odluke moraju težiti tome da postignu viši nivo integracije svojih građana u državi. Takav inkluzivni pristup će jačati razumijevanje i toleranciju.

- **Inicirati izmjene u trenutnim zakonskim propisima o religijskom obrazovanju.** Potrebno je ponovno razmotriti zakone da bi se vidjelo koje su promjene potrebne da bi se uvela Kultura religija u školama. Pobrijeti se da takve promjene imaju dovoljnu političku podršku u parlamentima. Ovo bi moglo zahtijevati aktivnosti zagovaranja i organiziranje konferencija i seminara.

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama.

Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 48 istraživača.

Sva istraživanja su dostupna na www.soros.org.ba.